

BADIS RÓBERT

A romák társadalmi helyzete Szerbiában

1. Bevezető

Szerbia területén a 12. századtól élnek romák. A betelepülésük iránya szerint négy csoportba sorolhatjuk őket. Az első csoportba a „török romák” tartoznak, akik a 16. század közepén, a török hódítások idején vándoroltak erre a vidékre. Ez a csoport két „alkategóriára” oszlik: a.) a szerb (*gažikano*) romák, akik elfelejtették, hogy mikor érkeztek erre a vidékre, felvették a keresztény vallást, és szerbül beszélnek; b.) az ún. *koráni* romák, akik megtartották az iszlám vallást, a hagyományokat és roma nyelvet beszélnek. A második csoportba tartoznak a „fehér romák”, akik Bosznia területéről érkeztek: nem vándoroltak, az iszlám vallás hívői, elfelejtették a roma nyelvet, és ők is szerbül beszélnek. A harmadik csoportba tartozó romák Románia területéről vándoroltak Szerbiába a 14. században. Az ő leszármazottaik képezik ma a legnépesebb roma csoportot. Zömében pravoszláv vallásúak és szerbül beszélnek, egyes közösségek pedig szerbül és románul is. A negyedik csoport tagjai a magyar és a bánáti romák, akik az Osztrák-Magyar Monarchia területéről érkeztek, és lovak eladásával, illetve vásárlásával foglalkoztak.¹

A 13. századtól egyre többször említik a romákat a helyi népesség-összeírások alkalmával, illetve bűnügyi beszámolóokban. A 15. században Szerbia területén 12–13 ezer roma élt. A 19. század végén a Szerb Királyságban a számuk 46 212-re növekedett: 8621-en városban, 37 591-en

¹ Vesna Rakić-Vodinelić - Saša Gajin: *Kratka istorija diskriminacije Roma*. <http://www.pescanik.net/content/view/2965/171/>

falvakban éltek. 25 324 romának szerb volt az anyanyelve, 11 726-nak roma, 8595-nek román és 565-nek török.²

Szerbiában a 2002-es népszámlálás szerint 108 193 roma él.³ Az adat nem tartalmazza a koszovói romákat, mivel 2002-ben nem volt Koszovón népességösszeírás. Az ország lakosságának 1,4 százalékát alkotják a romák, országos szinten a harmadik legnépesebb kisebbség a magyar és a bosnyák után, Vajdaságban azonban csak a hetedik a kisebbségek létszámának rangsorában. Közép-Szerbiában él a romák 73,1 százaléka, azaz 79 136 személy, Vajdaságban pedig 26,9 százalékuk, azaz 29 057 személy. Belgrádban is jelentős számú roma kisebbség él, 19 191-en, ami a roma népesség 17,7 százaléka.

Egyetértés van azonban a kutatók és az állami szervek részéről abban, hogy a népességösszeírás romákra vonatkozó adatai nem tükrözik a valóságot. Arról viszont, hogy hány roma él Szerbiában, megoszlanak a vélemények. Létszámukra vonatkozóan több becsléssel is találkozhatunk. Az Etnicitást Kutató Központ (*Centar za Istraživanje Etniciteta*) egy vonatkozó kutatása szerint, amelynek során 593 roma települést (100 főnél vagy 15 családnál népesebb roma közösség) vizsgáltak, arra jutottak, hogy Szerbiában 210 353 roma él, ám ebben nem számították bele a 46 238 koszovói roma menekültet.⁴ Az Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériuma szerint 450–500 ezerre becsülhető a romák száma Szerbiában. A roma civil szervezetek becslése szerint Szerbiában 750 ezernél is több roma él.⁵

A romák számbavételét nehezíti, hogy sokuknak nincsenek személyes iratai, nincsen hivatalos lakcímük (sokan családotstul vagy közösségestül vándorolnak). Szerbiában 209 722 nyilvántartott koszovói menekült él, akik közül 22 806 roma. A szerb kormány szerint további 20 ezerre tehető a Koszovóból Szerbiába menekült romák száma, akiknek nyilvántartását nehezíti, hogy nincsenek irataik.⁶ Egy további becs-

² Kurtić, Tane: Buđenje nacionalne svesti roma. In: *Cigane moj. Romi u Vojvodini*. 77 p.

³ A 2002-es népszámlálás szerint külön népcsoportot alkotnak az askáliak (584 személy) és az egyiptomiak (814 személy), amelyeket egyesek a roma népcsoportba sorolnának. E tanulmány az ő helyzetükre nem tér ki.

⁴ *U pravcu pripremanja regionalnih smernica za integraciju roma*. Srbija I Crna Gora: Sveobuhvatna analiza. European Centre for Minority Issues, 2005. 4.

⁵ *Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma*. Open Society Institute. Monitoring Reports 2007. 17.; Lukan Koka: *Problem unapređivanja društvenog položaja Roma*, 2. http://www.kczr.org/download/okrugli_stolovi/07_koka.pdf

⁶ *Strategija o unapređivanju položaja roma u Republici Srbiji*. 25. http://www.ljudskap-rava.gov.rs/dokumenti/roma/strategija_april_09.pdf

lés is ködösíti a képet: az Európai Unióban elkezdődött az illegálisan ott élők és munkavállalók hazatoloncolása. Becslések szerint mintegy 150 ezer személyt fognak hazatoloncolni, akiknek az Újraadminisztrálási Hivatal (*Zavod za readminisztraciju*) szerint 65–70 százaléka roma.⁷

Az 1948-as népszámlálástól vannak adatok arról, hogy hogyan alakult a romák száma Szerbiában (1. táblázat). A népszámlálási adatokból azonban nem lehet a romák tényleges számának alakulásáról semmi biztosat mondani, mivel az egyes népszámlálások között hihetetlen nagy különbségek mutatkoztak, amelyeket nem lehet csak a természetes nép-szaporulattal, az elvándorlással és az asszimilációval magyarázni.

1. táblázat. Az összeírt romák számának alakulása Szerbiában 1948–2002 között⁸

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Szerbia	52 181	58 800	9 826	49 894	110 959	138 645	108 193
Közép-Szerbia	33 366	35 371	3 312	27 541	57 140	69 972	79 136
Vajdaság	7 585	11 525	3 312	7 760	19 693	24 366	29 057
Koszovó és Metóhia	11 230	11 904	3 202	14 953	34 126	44 307	Nincs adat

A roma népesség összeírása nemcsak Szerbiában jelentett gondot, mivel a többi volt jugoszláv tagállamban is hasonlóan ingadozó adatokat találhatunk. Az 1961-es népszámláláskor csökkent legnagyobbat a romák száma Szerbiában, ami akkor általános jelenség volt Jugoszláviában, kivéve Macedóniát, ahol nagyjából ugyanannyi romát írtak össze 1953-ban, mint 1961-ben.⁹

A romák száma a két utolsó népszámlálás között Szerbia – Koszovó nélküli – területén 13 855 fővel nőtt, ami 14,6 százalékos növekedést jelent. A Közép-Szerbiában élő romák 9174-gyel lettek többen, ami

⁷ *Strategija o unapređivanju položaja roma u Republici Srbiji*. 27. http://www.ljudskaprava.gov.rs/dokumenti/roma/strategija_april_09.pdf

⁸ Aleksandar Knežević: *Uticaj subjektivnog kriterijuma kao zvaničnog principa nacionalne identifikacije u popisima stanovništva na ispoljavanje romskog etničkog identiteta u Srbiji*, 81. p. <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0350-3593/2007/0350-35930701079K.pdf>

⁹ Macedóniában a romák száma 1953-ban 20 462 volt, 1961-ben pedig 20 606.

13,1 százalékos növekedést jelent, míg Vajdaságban 4691 romával írtak többet össze 2002-ben, mint 1991-ben, ami 19,2 százalékos növekedést jelent.

A romák az ország minden körzetében megtalálhatóak, a legtöbb helyen hasonló arányt képviselnek a helyi lakoságon belül, mint országos szinten. Tehát nem koncentrálnak az ország egy részére, mint például a magyar kisebbség. Van néhány körzet, ahol nagyobb arányt képviselnek: Vajdaságban ilyen körzetek a bánáti körzetek, illetve Szerbia délebbi körzetei, a Nišava körzet, a Toplica körzet, a Pirot körzet, a Jablanica körzet és a Pčinja körzet.

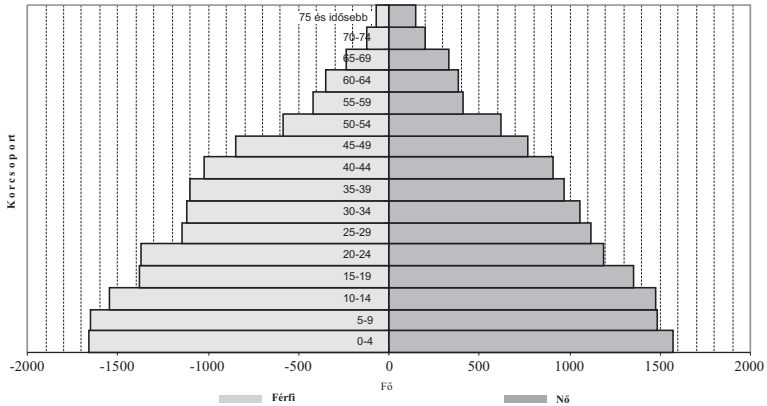
2. táblázat. A romák száma és aránya Szerbia egyes körzeteiben

	<i>Romák száma</i>	<i>Az össz roma népességen belül alkotott arányuk</i>	<i>A körzetben alkotott arányuk</i>
Szerbia	108 193	100	1,4
Közép-Szerbia	79 136	73,1	1,4
Vajdaság	29 057	26,9	1,4
Belgrádi körzet	19 191	17,7	1,2
Észak-Bácska	1 680	1,5	0,8
Közép-Bánát	5 682	5,2	2,7
Észak-Bánát	3 944	3,6	2,4
Dél-Bánát	6 268	5,8	2,0
Nyugat-Bácska	1 941	1,8	0,9
Dél-Bácska	6 053	5,5	1,0
Szerémség	3 489	3,2	1,0
Mačva körzet	3 235	3,0	1,0
Kolubara körzet	2 577	2,3	1,3
Dunamelléki körzet	2 541	2,3	1,2
Braničevo körzet	3 188	2,9	1,6
Šumadija körzet	1 606	1,4	0,5
Moravamelléki körzet	1 591	1,4	0,7
Bor körzet	1 529	1,4	1,0
Zaječar körzet	1 194	1,1	0,8
Zlatibor körzet	482	0,4	0,1
Moravica körzet	572	0,5	0,2
Raška körzet	1 279	1,2	0,4
Rasina körzet	2 272	2,1	0,8
Nišava körzet	9 224	8,5	2,4
Toplica körzet	3 338	3,0	3,2
Pirot körzet	3 344	3,1	3,1
Jablanica körzet	9 900	9,1	4,1
Pčinja körzet	12 073	11,1	5,3

2. A roma népesség demográfiai jellemzői

A roma népesség átlagéletkora Szerbiában 27,5 év (a férfiaké 27,1, a nők pedig 28,0), ami több mint tíz évvel alacsonyabb az összlakosság átlagéletkoránál (40,2 év), és ezzel az albánok mellett az egyetlen olyan kisebbség, amely nem küzd az előregedés és a fogyatkozás problémájával.

1. sz. ábra. A Vajdaságban élő romák korfája a 2002-es népszámlálás szerint

Forrás: *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2002. Stanovništvo. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu. Beograd, 2003.*

Az alacsony átlagéletkor két okra vezethető vissza: egyrészt magas a natalitás a romák körében, másrészt pedig alacsony a várható élettartam, és ezért kevés az idős a roma népességben. A romák több mint negyven százaléka 19 évnél fiatalabb és mindössze 7 százalék körüli a 60 évnél idősebbek aránya a népességben belül. A Közép-Szerbiában és a Vajdaságban élő romák között nincsen nagyobb különbség a korösszetételét illetően.

3. táblázat. A roma népesség korösszetétele
2002-es népszámlálás szerint

	<i>Összesen</i>	<i>0–19</i>	<i>20–39</i>	<i>40–59</i>	<i>60 és idősebb</i>	<i>80 és idősebb</i>	<i>Ismeret- len</i>
Szerbia	100	41,13	30,52	19,72	6,82	0,26	1,81
Közép-Szerbia	100	40,92	30,28	19,89	6,99	0,28	1,92
Vajdaság	100	41,71	31,71	19,24	6,36	0,21	1,49

A természetes népszaporulat a romák esetében, a legtöbb szerbiai kisebbséggel ellentétben, pozitív. Évente több mint háromszor annyira roma etnikumhoz tartozó gyermek születik, mint ahány roma etnikumhoz tartozó hal meg. A nyers születési arányszám (a születések száma és az évközi népesség hányadosa szorozva ezerrel) 25 és 30 ezrelék között mozog. A nyers halálzási arányszám ezzel szemben minden évben 10 ezrelék alatt van. A tényleges népszaporulat becslés, mivel kiszámításához figyelembe vettük az elvándorlás és a külföldön tartózkodók számát is, ami szintén csak becslés adat és a 2002-es népszámlálás szerint tudunk következtetni rá.

4. sz. táblázat. Élveszületések és elhalálozások alakulása
a roma népességben belül 2002 és 2007 között

	<i>Élveszületések száma</i>	<i>Elhalálozások száma</i>	<i>Nyers szüle- tési arányszám (1000 főre)</i>	<i>Nyers halálo- zási arányszám (1000 főre)</i>	<i>Tényleges népszaporulat</i>
2002	2730	876	25,23	8,09	17,14
2003	3253	870	29,59	7,91	21,68
2004	3573	849	31,90	7,58	24,32
2005	3092	785	27,20	6,90	20,30
2006	3251	800	28,15	6,92	21,23
2007	2936	905	25,12	7,74	18,03

A roma népességben belül az iskoláskor előtti korosztály aránya több mint kétszer akkora, mint a teljes lakosság körében tapasztalt arány. Ha veszünk egy minimális (250 000 személy) és egy maximális (500 000 személy) becslést a romák létszámát illetően, akkor az iskoláskor előtti és az általános isko-

laskorú korosztály létszáma a következőképpen alakul:¹⁰ a népszámlálás adatai szerint az iskoláskor előtti népesség száma a romák esetében 16 682, a minimális becslés szerint 38 500, és maximális becslés szerint 77 000.

5. táblázat. Az iskoláskor előtti és iskoláskorú roma népesség népszámlálásbeli és becslült száma

Korosztály	Hivatalos létszám	Nem hivatalos minimális becslés	Nem hivatalos maximális becslés
0–6	16 682	38 500	77 000
3–6	9 533	22 000	44 000
7–14	17 694	41 000	82 000
7	2 309	5 125	10 250
Roma népesség száma	108 193	250 000	500 000

Az iskolaköteles korosztály nem mutat akkora különbséget, mint az iskoláskor előtti korosztály közötti arányok különbsége, azonban ezesetben is jóval magasabb arányokat találunk a romák esetében, mint a lakossági átlag.

6. táblázat. Egyes társadalmi csoportok aránya az összlakosságon és a roma népességen belül

	Összesen	Iskoláskor előtti gyerekek (0–7)	Iskolaköteles (7–14)	65 és idősebb	Munkaképes				
					Összesen	Férfi (15–64)	Nő (15–59)	Szüllőképes nők (15–49)	Felnőtt lakosság (18 és idősebb)
Szerbia	100	6,61	9,09	16,54	63,97	33,27	30,70	24,13	80,43
Romák	100	15,82	15,98	4,19	60,85	31,64	29,20	25,52	62,52
Közép-Szerbia	100	6,60	9,03	16,93	63,59	33,02	30,57	24,02	80,53
Romák	100	15,90	15,72	4,33	60,77	31,44	29,33	25,60	62,76
Vajdaság	100	6,62	9,23	15,51	65,00	33,94	31,06	24,44	80,16
Romák	100	15,61	16,68	3,82	61,07	32,21	28,86	25,31	61,85

¹⁰ Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma. Open Society Institute. Monitoring Reports 2007. 30. p

A 65 évnél idősebb korosztály aránya Szerbia lakossága esetében négyszer akkora, mint a romáknál, ami tükrözi, hogy Szerbia előregedő társadalommal rendelkezik, míg a romák egy fiatal, a megmaradás szempontjából „életerős” közösséget alkotnak. A legkisebb különbséget a munkaképes korosztály és a szülőképes nők esetében találjuk: szinte azonos arányokat találunk a romák és az összlakosság esetében.

Az írástudatlanok aránya a romák körében több mint ötször akkora, mint a nem roma népesség körében. Különbség mutatkozik a férfiak és a nők között: Szerbiában a férfiak esetében viszonylag alacsony arányú (1,08 százalék) írástudatlanságról beszélhetünk, a roma férfiaknál pedig több mint tíz százalékosról. A nőknél magas az írástudatlanok aránya az össznépességen belül is (5,66 százalék), a romáknál pedig ennek majdnem ötszöröse. Minden tizedik roma férfi és majdnem minden harmadik roma nő írástudatlan.

7. táblázat. A 10 évnél idősebb írástudatlanok száma, aránya és átlagéletkora az össznépesség és a roma népesség körében

	Összesen	Írástudatlanok száma	Írástudatlanok aránya	Az írástudatlanok átlagéletkora
Szerbia	676 1061	232 925	3,45	67,84
Roma	8 4361	16 581	19,65	41,91
Férfi	3 267 118	35 271	1,08	57,22
Roma	42 408	5 019	11,84	37,75
Nő	3 493 943	197 654	5,66	69,72
Roma	41 953	11 562	27,56	43,71

Külön roma vallás nem létezik. A romák vándorlásaik során mindig az adott nép vallását vették fel, és az is közismert, hogy könnyen „túl is adtak rajta”. A Szerbiában összeírt romákat négy nagy valláshoz tudjuk kötni: pravoszláv, iszlám, protestáns és a katolikus. A romák 54,4 százaléka pravoszláv vallásúnak vallotta magát, 16,7 százaléuk iszlám hívőnek, 3,1 százaléuk protestánsnak és 2,7 százaléka katolikusok aránya. A romák 13,1 százaléka nem nyilatkozott felekezeti hovatartozásáról, 0,2 százaléuk vallotta magát ateistának, 1,2 százaléuk más vallású volt, mint amit a népszámlálási kérdőív felkínált választási lehetőségnek.

8. táblázat. A roma népesség anyanyelv szerinti megoszlása

	Összesen	Szerb	Albán	Bolgár	Vlah	Magyar	Macedón	Roma	Román	Szlovák	Más nyelv	Nem nyilatkozott és ismeretlen
Személy	108 193	26 451	536	4	141	507	68	78 970	814	7	234	460
Százalék	100	24,5	0,5	0,0	0,1	0,5	0,0	72,9	0,8	0,0	0,2	0,5

9. táblázat. Roma anyanyelvűek nemzetiségi bontásban a 2002-es népszámlálás szerint

	Személy	Százalék
Összesen	82242	100
Szerb	2054	2,5
Montenegrói	3	0,0
Jugoszláv	213	0,2
Magyar	35	0,05
Macedón	17	0,02
Muzulmán	82	0,1
Roma	78970	96,0
Román	32	0,04
Egyéb	836	1,0

Beszélt nyelv szempontjából a romák két csoportba sorolják önmagukat:¹¹ „igazi romák”, akik roma nyelven beszélnek, és azok, akik gyengén vagy egyáltalán nem beszélnek a roma nyelvet, hanem más nemzetiség nyelvét beszélnek. A 2002-es népszámlálási adatok szerint a romák legnagyobb része (72,9 százalék) a roma nyelvet jelölte meg anyanyelvének. 24,5 százalékuk szerb anyanyelvű, a maradék pedig eloszlik az albán, bolgár, vlah, magyar, macedón, román, szlovák nyelv között. A népszámlálási kérdőív nem tette lehetővé, hogy egy a romákra jellemző jelenség kiderüljön:

¹¹ Aleksandar Bećin: Romi u Vojvodini. In: Cigane moj.Romi u Vojvodini.100 p.

a legtöbb roma (legalább) kétnyelvű. Már gyermekorban a saját anyanyelvük mellett megtanulják azt a nyelvet is, ami jellemző a környezetükre.¹²

Ha megvizsgáljuk azt, hogy a különböző nemzetiségűek körében hányan vallották anyanyelvüknek a roma nyelvet, akkor láthatjuk, hogy nagyon kevesen vannak olyan roma anyanyelvűek, akik nem a roma etnikumhoz tartoznak. Ebből azt a közvetett következtetést vonhatjuk le, hogy azok az asszimilálódott romák, akik nemzetiséget váltottak, ugymond anyanyelvet is váltottak.

3. Iskolai végzettség alakulása a romák körében

A roma népesség egyik legégetőbb társadalmi jellemzője/problémája, hogy rendkívül alacsony az iskolai végzettség a körükben. Társadalmi helyzetük javulásának ez talán a legnagyobb akadálya. Munkaerőpiaci kedvezőtlen helyzetük is ennek köszönhető. Szerbiában a roma népességen belül az iskolázatlanok aránya négy és félszer (Vajdaságban majdnem hétszer) akkora, mint az össznépességen belül. A romák negyede nem járt iskolába.

A roma népesség alacsony iskolai végzettsége annak (is) köszönhető, hogy nem tudják megoldani a roma gyerekek integrálását az iskolarendszerbe. Már az iskolakor előtti intézményekben is alulreprezentáltak a roma gyerekek: az iskoláskor előtti korosztályok mintegy 7 százaléka jár ilyen intézménybe, míg az országos átlag ennek a többszöröse (27 százalék).

Az általános iskolai oktatásban 14 232 vett részt, ami a 7 és 14 év közötti roma népesség (17 694 személy) 92,3 százaléka¹³ Azonban, ha a 250 ezres becslést vesszük alapul, akkor csupán a jogosult roma gyerekeknek (41 000) mindössze a 39,8 százaléka jár általános iskolába. Ha pedig az 500 ezres becslést vesszük alapul, akkor 19,9 százalék.

Egy 2006-ban végzett kutatás szerint¹⁴ a roma szülők közel 50 százaléka azért nem küldi általános iskolába a gyermekét, mert nincs rá pénze. További 20 százalék pedig azért, mert nincsenek meg, illetve nem tudja beszerezni az íratkozáshoz megkövetelt megfelelő személyi iratokat.

¹² Sanja Tretter Arsenijević: Društveni položaj roma u Jugoslaviji. In: Cigane moj. Romi u Vojvodini. 118 p

¹³ Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma. Open Society Institute. Monitoring Reports 2007. 33. p

¹⁴ Strategija o unapređivanju položaja roma u Republici Srbiji. 4. p http://www.ljudskaprava.gov.rs/dokumenti/roma/strategija_april_09.pdf

A romák helyzetét az oktatási rendszerben jól mutatja, hogy nagyon sokan vannak, akik nem tudják sikeresen abszolválni az egyes osztályokat. (10. táblázat).¹⁵ Az első osztályba beíratkozott romáknak közel 40 százaléka nem jut el a harmadik osztályig, és mindössze a beíratkozottak 30 százaléka jut el a 8-ik osztályig.

10. táblázat. A roma diákok száma az általános iskola egyes osztályaiban 2002/2003-as tanévben

<i>Osztály</i>	<i>A roma diákok száma</i>	<i>A roma diákokhoz mért aránya</i>
1	3206	100
2	2348	73,24
3	1882	58,70
4	1747	54,49
5	1732	54,02
6	1355	42,26
7	1018	31,75
8	944	29,44

Ezeknek az arányoknak az elemzésénél figyelembe kell venni, hogy a romák esetében több az évismétlő, azonban mindenképpen iránymutatóak a tendenciát illetően. A romák integrálása a közoktatásba nem mondható sikeresnek. Van egy másik jellegzetessége a romák oktatásának, ez pedig a speciális iskolákban (sajátos nevelési igényű diákok részére fentartott intézményekben) való felülreprezentáltság. Szerbiában 80 ilyen speciális oktatási intézmény van, amelyeknek 8829 diákja közül becslések szerint (nincsen pontos adat) 50–80 százaléka roma származású. Egyes felmérések szerint a romák egy része indokolatlanul jár ilyen intézménybe.¹⁶

¹⁵ Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma. Open Society Institute. Monitoring Reports 2007. 84.p

¹⁶ Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma. Open Society Institute. Monitoring Reports 2007. 41.

11. táblázat. Az iskolai végzettség a 15 évnél idősebb össznépesség és a roma népesség körében

	Összesen		Iskolázatlan	1–3 osztály	4–7 osztály	Általános iskola	Középis-kola	Főiskola	Egyetem	Ismeretlen
	Személy	Százalék								
Szerbia	632 1231	100	5,66	2,00	14,19	23,88	41,07	4,51	6,52	2,18
Romák	73 788	100	25,60	6,85	29,42	29,01	7,81	0,20	0,11	1,00
Közép-Szerbia	4 611 453	100	6,12	1,98	14,12	23,50	40,01	4,59	7,01	2,66
Romák	54 115	100	23,95	5,45	28,83	31,60	8,58	0,22	0,13	1,23
Vajdaság	1 709 778	100	4,41	2,03	14,97	24,89	43,93	4,30	5,18	0,89
Romák	19 673	100	30,12	10,70	31,04	21,86	5,68	0,14	0,06	0,39

A roma népességen belül több mint 35 százalék azok aránya, akiknek megkezdett, de be nem fejezett általános iskolai végzettsége van. Közel negyedüknek van nyolc osztályos végzettsége. Együttvéve tehát több mint kilencven százalékuk rendelkezik általános, vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel. Nagyon kevesen rendelkeznek középiskolai végzettséggel (7,81 százalék). A felsőfokú végzettségű romák alkotják a roma népesség 0,31 százalékát, ami összesen 229 személyt jelent.

12. táblázat. Iskolai végzettség a 15 évnél idősebb roma népesség körében nemi bontásban

		Összesen		Iskolázatlan	1–3 osztály	4–7 osztály	Általános iskola	Középis-kola	Főiskola	Egyetem	Ismeretlen
		Személy	Százalék								
Szerbia	Férfi	37019	100	16,97	6,45	29,38	34,14	11,15	0,29	0,18	1,44
	Nő	36769	100	34,28	7,26	29,46	23,84	4,44	0,10	0,04	0,57
Közép-Szerbia	Férfi	27023	100	15,38	4,92	28,13	36,91	12,34	0,33	0,21	1,77
	Nő	27092	100	32,51	5,98	29,54	26,31	4,82	0,10	0,05	0,68
Vajdaság	Férfi	9996	100	21,28	10,56	23,76	26,66	7,93	0,17	0,10	0,53
	Nő	9677	100	39,26	10,84	29,25	16,91	3,36	0,11	0,02	0,25

A roma népességen belül a nők rendelkeznek alacsonyabb iskolai végzettséggel. Egyharmaduk egyáltalán nem is járt iskolába. Az általános iskolát elkezdők esetében nagyjából ugyanolyan arányokat találunk a fér-

fiaknál, mint a nőknél, azonban az általános iskolát befejezők aránya tíz százalékkal magasabb a férfiak körében. A roma nőknek kevesebb, mint öt százaléka fejezett be valamilyen középiskolát.

4. Gazdasági aktivitás

A 2002-es népszámlálás gazdasági aktivitás szempontjából négy kategóriába sorolta a lakosságot: gazdaságilag aktív népesség, személyes bevétellel rendelkezők, eltartott népesség és a külföldön dolgozók.

Az összlakosság mintegy 45 százaléka tartozik a gazdaságilag aktív kategóriába, a romáknál ez az arány valamivel egyharmad alatt van. A személyes bevétellel rendelkezők az össznépességn belül képeznek magasabb arányt, az eltartott népesség aránya pedig a roma népesség körében magasabb.

A gazdasági aktivitás szerinti csoportok aránya tükrözi a roma társadalom korösszetételét, amit fentebb már ismertettünk, és fő jellemzője, hogy sok a fiatal, azaz az eltartott. A külföldön dolgozók aránya a romák körében két-, vagy háromszorosa az összlakosságon belüli aránynak.¹⁷

13. táblázat. Gazdasági aktivitás szerinti kategóriák aránya az össz- és a roma népéségen belül

	Összesen		Aktív népesség	Személyes bevétellel rendelkezők	Eltartott népesség	1 évnél nem régebb óta külföldön munkát vállalók
	Személy	Százalék				
Szerbia	7 498 001	100	45,3	20,2	34,3	0,2
Roma	108193	100	32,8	12,1	54,5	0,6
Közép-Szerbia	5 466 009	100	45,5	30,2	34,1	0,3
Roma	79136	100	33,1	11,8	54,4	0,7
Vajdaság	2 031 992	100	44,9	20,1	34,8	0,2
Roma	29057	100	32,0	12,7	54,8	0,5

¹⁷ A 2002-es népszámláláskor csak azok a személyek kerültek a külföldi munkavállalók kategóriájába, akik egy évnél nem régebb óta hagyták el az országot munkavállalás céljából. A valós számuk ennél sokkal magasabb.

Az aktív népességet vizsgálva látható, hogy az összlakosság esetében 77,7 százalékuknak van munkája, a romáknál ez az arány mindössze 52,7 százalék (14. táblázat). Megállapítható, hogy csak minden második romának van munkája, tehát közel 50 százalékos volt a munkanélküliség a körükben 2002-ben.

A személyes bevétellel rendelkezők csoportja is erősen eltérő szerkezetet mutat az össznépesség és a romák esetében. Míg az össznépességen belül a személyes bevételből élők több mint 90 százaléka nyugdíjas, addig a romáknál ez az arány jóval elmarad ettől. Érdekes, hogy ebben az esetben különbség mutatkozik a vajdasági és a közép-szerbiai romák között: előbbieket 20,3 százaléka él nyugdíjból, míg utóbbiak 44,8 százaléka. Ennek következményeként a „más személyes bevétellel rendelkezők”, leginkább segélyekből élők aránya is eltér a vajdasági és a közép-szerbiai romáknál. A segélyből élők aránya a romák körében mintegy tizennégyszeres az összlakossághoz viszonyítva. Az eltartottak aránya a romáknál nagyjából megegyezik az össznépesség körében található arányokkal és a regionális különbség sem nagy.

A roma férfiak és nők között nagyobb különbséget egyedül a munkanélküliség esetében találni: a szerbiai roma férfiak 40,3 százaléka volt munkanélküli 2002-ben, míg a nőknél ez az arány 63,1 százalék volt.

5. Foglalkozási szerkezet

Szerbia összlakosságának foglalkozási szerkezete 2002-ben egyes ágazatokban kevésbé, másokban pedig jelentősen eltért a roma népesség foglalkozási szerkezetétől. Még mindig nagy a primer és a szekunder gazdasági szektor súlya a foglalkozási szerkezetben országos szinten is, és ez a roma népességre fokozottan érvényes. (15. táblázat)

A mezőgazdaságban a roma népesség átlagosan a ország lakosságához közeli arányban vesz részt, kivétel Vajdaság, ahol jóval nagyobb, majdnem kétszeres arányt találunk. A feldolgozóiparban alulreprezentáltak a romák, míg az építőiparban felülreprezentáltak az összlakossághoz viszonyítva. A kis- és nagykereskedelemből élők között arányaiban több a roma, míg szinte az összes többi foglalkozási ágazatban alulreprezentáltak, és általában az állami szektorban többszörösen alulreprezentáltak a romák. Kimagasló az arányuk a romáknak a „más kommunális, társadalmi és személyi szolgáltatást nyújtó aktivitások” kategóriában, illetve

14. táblázat. Gazdasági aktivitás a teljes és a roma lakosság körében

	Aktív		Személyes bevétellel rendelkezők				Eltartott népesség				
	Összesen	Munkája van	Összesen	Nyugdíjas	Ingatlanból származó bevételeik vannak	Más személyes bevételeik van	Összesen	Háztartás-beli	Gyerekek, diákok, hallgatók	Munka-képtelenek	Egyéb
Szerbia	100	77,7	100	94,4	1,3	4,3	100	23,7	69,7	3,8	2,8
Romák	100	52,7	100	38,0	1,2	60,8	100	27,5	64,9	2,5	5,1
Közép-Szerbia	100	78,1	100	95,3	0,8	3,9	100	23,0	70,2	4,0	2,9
Romák	100	52,9	100	44,8	1,1	54,1	100	27,9	64,9	2,3	5,0
Vajdaság	100	76,8	100	91,9	2,8	5,3	100	25,5	68,6	3,3	2,7
Romák	100	52,4	100	20,3	1,4	77,7	100	26,6	64,9	3,2	5,3

15. táblázat. Szerbia teljes és roma népességének foglalkozási szerkezete

	Szerbia		Közép-Szerbia		Vajdaság	
	Összlakosság	Roma	Összlakosság	Roma	Összlakosság	Roma
Mezőgazdaság, vadászat, erdészet	22,0	23,0	21,7	17,1	22,6	39,8
Halászat	0,1	0,02	0,0	0,01	0,1	0,04
Bányászat	1,3	1,4	1,6	1,9	0,5	0,1
Feldolgozóipar	23,8	15,6	23,0	16,7	26,1	12,3

	<i>Szerbia</i>		<i>Közép-Szerbia</i>		<i>Vajdaság</i>	
	<i>Összlakosság</i>	<i>Roma</i>	<i>Összlakosság</i>	<i>Roma</i>	<i>Összlakosság</i>	<i>Roma</i>
Elektromosenergia-előállítás és ellátás	1,7	2,0	1,9	2,4	1,4	0,8
Építőipar	4,5	8,0	4,4	8,7	4,7	6,2
Kis- és nagy kereskedelem	12,4	17,4	12,2	17,9	12,9	16,0
Hotelek és éttermek	2,4	0,9	2,4	0,7	2,3	1,3
Közlekedés	5,5	2,6	5,7	2,8	5,1	2,0
Pénzügyi közvetítés	1,4	0,1	1,3	0,2	1,5	0,1
Ingatlanokkal, kölcsönzéssel és üzlettel kapcsolatos aktivitások	3,1	1,8	3,4	2,0	2,5	1,2
Államigazgatás és államvédelem, kötelező társadalombiztosítás	5,0	0,9	5,2	1,0	4,5	0,7
Oktatás	4,6	0,8	4,7	0,9	4,5	0,3
Egészségügyi és szociális munka	6,4	1,8	6,5	2,1	5,9	0,7
Más kommunális, társadalmi és személyi szolgáltatást nyújtó aktivitások	2,9	11,7	2,9	13,1	2,9	7,6
Háztartásokban foglalkoztatottak	0,1	0,25	0,0	0,16	0,1	0,51
Területenkívüli szervezetek és testületek	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,00
Ismeretlen	2,8	11,8	2,9	12,3	2,4	10,2
Összesen	100	100	100	100	100	100

az ismeretlen kategóriában is felülreprezentáltak az összalakossághoz képest. Elmondható tehát, hogy a roma népesség fejletlen foglalkozási szerkezettel rendelkezik, és alulreprezentáltak azokon a foglalkozási területeken, ahol a képesítés, az iskolai végzettség szükséges az elhelyezkedéshez. A romák foglalkozási szerkezetét tehát erősen meghatározza az alacsony iskolai végzettség.

A roma népesség egy jelentős része dolgozik a feketegazdaságban, illetve a szürkegazdaságban. Mindössze 37 százalékuk alkalmazott vagy foglalkoztatott, míg ez az arány a teljes lakosság körében 70,8 százalék. A romák 34,6 százaléka munkaviszonyon kívül dolgozik, azaz feketén, ami több, mint nyolcszorosa a teljes lakosság körében tapasztalható aránynak. Az önállóan gazdálkodók aránya Közép-Szerbiában a teljes lakosság körében magasabb, Vajdaságban pedig a romák körében. Elmondható tehát, hogy a legális munkaerőpiac mindössze a romák harmadát tudja integrálni, a fennmaradó többség pedig vagy feketén, vagy önállóan „válalkozva” próbál megélni.

16. táblázat. A foglalkoztatottak munkahelyi pozíciója Szerbiában

		<i>Munkahelyi pozíció</i>						
	<i>Össze- sen</i>	<i>Alkalmazotti/ foglalkoztatott</i>	<i>Munkaviszonyon kívül dolgoznak</i>	<i>Munkáltató</i>	<i>Önállóan gazdálkodó</i>	<i>Személyek, akik önállóan látják el foglalkozásukat Magánvállalkozók</i>	<i>Háztartásban segítők</i>	<i>Többiek, akiknek munkájuk van</i>
Szerbia	100	70,8	4,0	2,9	18,5	2,5	0,2	1,1
<i>Roma</i>	<i>100</i>	<i>37,0</i>	<i>34,6</i>	<i>0,9</i>	<i>12,9</i>	<i>4,1</i>	<i>0,7</i>	<i>9,7</i>
Közép- Szerbia	100	69,7	3,6	2,8	19,9	2,5	0,2	1,1
<i>Roma</i>	<i>100</i>	<i>41,8</i>	<i>31,9</i>	<i>0,8</i>	<i>10,8</i>	<i>3,9</i>	<i>0,6</i>	<i>10,2</i>
Vajdaság	100	73,7	5,1	3,1	14,3	2,4	0,2	1,2
<i>Roma</i>	<i>100</i>	<i>23,3</i>	<i>42,4</i>	<i>1,4</i>	<i>18,9</i>	<i>4,9</i>	<i>0,9</i>	<i>8,2</i>

6. Összefoglaló

Nem kétséges, hogy a 2002-es népszámlálás alkalmával összeírt romák számánál jóval több roma él Szerbiában. Egyes források félmillió roma népességről, mások 700 ezer körüli számról beszélnek. A romák demográfiai mutatói nagyban eltérnek Szerbia más nemzetiségeinek mutatóitól. A roma népesség nem fogyatkozik, hanem a pozitív népszaporulatnak köszönhetően évről évre gyarapodik. Társadalmi helyzetük is különbözik: kedvezőtlenebb a gazdasági aktivitás szerinti megoszlásuk és a foglalkozási szerkezetük is „elmaradottabb”. Az alacsony iskolai végzettség oka, hogy a közoktatási rendszer nem tudja integrálni a romák nagy részét. Sok esetben alaptalanul speciális iskolákba szegregálják a roma fiatalokat. Közismert, hogy az iskolai végzettség emelésével lehetne integrálni a romákat a foglalkozási rendszerbe és ezáltal a társadalomba is. Szerbia ugyan rendelkezik a romák helyzetének javításával foglalkozó stratégiával, de ez a gyakorlatba átültetve nem igazán váltja be a hozzá fűzött reményeket – mindezt a fenti statisztikai adatok is tükrözik. A létező kulturális különbségek, az etnikai csoportok közötti előítéletek még tovább nehezítik a roma népesség felemelkedésének, integrálásának, társadalmi helyzete javításának esélyeit is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aleksandar Knežević: *Uticaj subjektivnog kriterijuma kao zvaničnog principa nacionalne identifikacije u popisima stanovništva na ispoljavanje romskog etničkog identiteta u Srbiji. Glasnik Srpskog geografskog društva.* <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0350-3593/2007/0350-35930701079K.pdf>
- Cigane moj. Romi u Vojvodini. Novi Sad. Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.*
- Etnički mozaik Srbije – prema pdacima popisa stanovništva 2002.* Beograd.
- Ministartstvo za ljudska i minjinska prava državne zajednice Srbija i Crna Gora, 2004.*
- Demografska statistika 2003.* Beograd. Republički zavod za statistiku, 2004.

- Demografska statistika 2004.* Beograd. Republički zavod za statistiku, 2007.
- Demografska statistika 2005.* Beograd. Republički zavod za statistiku, 2008.
- Demografska statistika 2006.* Beograd. Republički zavod za statistiku, 2008.
- Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za roma.* Open Society Institute. Monitoring Reports 2007.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2002. Stanovništvo. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu.* Beograd, Republički zavod za statistiku 2003.
- Problem unapređivanja društvenog položaja roma.* http://www.kczt.org/download/okrugli_stolovi/07_koka.pdf
- Strategija o unapređivanju položaja roma u Republici Srbiji.* http://www.ljudskoprava.gov.rs/dokumenti/roma/strategija_april_09.pdf
- U pravcu pripremanja regionalnih smernica za integraciju roma. Srbija I Crna Gora: Sveobuhvatna analiza.* European Centre for Minority Issues, 2005. Elérhető: [http://www.ecmirom.org/preuzimanja/SCGRom%20narrative%20report%20-%20Serbian%20\(ISBN%203-9810857-2-8\).pdf](http://www.ecmirom.org/preuzimanja/SCGRom%20narrative%20report%20-%20Serbian%20(ISBN%203-9810857-2-8).pdf)
- Vesna Rakić-Vodinelić – Saša Gajin: *Kratka istorija diskriminacije Roma.* <http://www.pescanik.net/content/view/2965/171/>